VOLUME 3 / ISSUE 3 / UIF:8.2 / MODERNSCIENCE.UZ

BRONZA DAVRI HUNARMANDCHILIGI VA UNING AHAMIYATI

Xolova Svetlana To'ra qizi

Osiyo Xalqaro Universiteti Tarix ta'lim yoʻnalishi talabasi.

https://doi.org/10.5281/zenodo.10900067

Annotatsiya. Ushbu maqolada bronza davrining vujudga kelishi va bu davrdan boshlab xo'jalikning turli sohasidagi bilimlar vujudga kelishi, manzillar hajmi yanada kengayganligi, aholi soni oshib borganligi (5 – 10 ming kishi). Bu tarixiy jarayon jamiyat taraqqiyotida dastlabki yirik mehnat taqsimoti bo'lib, ilk shaharlar paydo bo'lishi va rivojlanishiga zamin bo'ldi. Bronza davriga kelib O'rta Osiyoning janubiy hududlarida ilk dehqonchilik xo'jaligi tabiiy sug'roma dehqonchilik madaniyati qaror topdi. Bronza davri jamiyatining ijtimoiy-iqtisodiy va etnomadaniy rivojlanishining manbasi ekanligi haqida ma'lumotlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: Bronza, mis, qalay, enolit, dehqonchilik xo'jaligi, sug'orma dehqonchilik, dehqonchilik, chorvachilik, hunarmandchilik.

BRONZE AGE CRAFT AND ITS SIGNIFICANCE

Abstract. In this article, the emergence of the Bronze Age and the emergence of knowledge in various fields of economy from this period, the size of settlements expanded, and the population increased (5-10 thousand people). This historical process was the first large-scale division of labor in the development of society and became the basis for the emergence and development of the first cities.

By the Bronze Age, the first agricultural economy, the natural sugroma farming culture, settled in the southern regions of Central Asia. Information about the source of socio-economic and ethno-cultural development of the Bronze Age society is highlighted.

Key words: Bronze, copper, tin, enolith, agriculture, irrigated agriculture, farming, animal husbandry, crafts.

РЕМЕСЛО БРОНЗОВОГО ВЕКА И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ

Аннотация. В данной статье обсуждаются возникновение эпохи бронзы и появление знаний в различных областях экономики, размеры поселений, рост населения (5-10 тысяч человек). Этот исторический процесс явился первым масштабным разделением труда в развитии общества и стал основой возникновения и развития первых городов. К бронзовому веку в южных районах Средней Азии расселилось первое земледельческое хозяйство - естественная сугромная земледельческая культура. Освещены сведения об истоках социально-экономического и этнокультурного развития общества бронзового века.

Ключевые слова: Бронза, медь, олово, энолит, земледелие, орошаемое земледелие, земледелие, животноводство, ремесла.

Ma'lumki biz bilgan bronza Kichik Osiyo va Ikki daryo oralig'i deb ataluvchi Mesopotomiyada paydo bo'lgan. Bronzaning kashf etilishi juda katta va sezilarli darajada yangiliklarga sabab bo'ldi.

Aytish joizki, bronza eramizdan avvalgi 3-ming yillikda kashf etilgan. U mis bilan qalay qotishmasidan iborat boʻlib, nisbat jihatidan bronzaning tarkibi har xildir. Tarkibida 90% mis, 10%

VOLUME 3 / ISSUE 3 / UIF:8.2 / MODERNSCIENCE.UZ

qalay boʻlsa, eng yaxshi bronza hisoblanadi. paleolit, mezolit, neolit, Eneolit davrlaridan farqli ravishda bronza davri juda katta ahamiyat kasb etadi.

Mesopotamiyada paydo boʻlganidan soʻng u orqali qoʻshni hududlarga tarqaldi. Ammo, bu davr barcha yerda bir xil kechgan emas. Yevro Osiyoni olib qaraydigan boʻlsak, uning chekkachekka hududlariga nisbatan kech yetib borgan. Ammo tosh butun bronza davri davomida ham metal bilan muvaffaqiyatli ravishda raqobat qilib, qurollar ishlash manbai sifatida oʻz ahamiyatini yoʻqotmagan.

Mehnat qurollarini ishlab chiqarish uchun bronza kamchil metall boʻlib qolavergan.

Toshdan pichoqlar, oʻroqlar, oʻq va nayza uchlari ham yasalgan. Bronzaning paydo boʻlishi mis siqib chiqargan boʻlsada ammo toshni siqib chiqara olmadi.

Har davrda tosh oʻz ahamiyatini uncha yoʻqotmadi. Bronza qurollarini va xomashyolarini tayyorlashda albatta tosh ham kerak edi. Bu ikkala raqobatdosh metall hamda tosh insoniyatning mehnat unumdorligini oshirishga, atrof-muhit yer xoʻjaligiga ham ta'sir koʻrsatgan. Bronza davriga xos moddiy-madaniy topilmalarni biz arxeologiya kabi sohalar orqali oʻrganamiz.

Tadqiqotchilarimizning oʻrganishlariga qaraganda bu davr ancha chuqur va boy tarixiy-madaniy topilmalar va madaniyatga ega deb e'tirof etiladi.

Eneolit davri-mis-tosh davridan bronza farq qiladi. Uning farqi shunda ediki, insonlar endilikda oʻzlari uchun noyob, eng yaxshi samarali va kerakli madanga ega boʻlishgan. Bronza misga nisbatan juda pishiq, qulay hamda tarkibi jihatidan ancha farq qilar edi. Bronza tabiatda sof holda uchramas, uni mis va qalay qorishmasidan tayyorlashga insonlarning endi aqli ishlay boshladi. Bu oʻz davrining yirik kashfiyotlaridan biri edi.

Bronzadan keyinchalik hunarmandchilikda foydalanila boshlandi. Metalldan ketmon, oʻroq, tesha, bolta, xanjar, qilich, pichoq, nayza va shunga oʻxshash buyumlar hamda zargarlik buyumlari yasala boshlandi. Bronza davrining muhim ixtirolaridan biri bu Omoch va Gʻildirak, shu asosida arava yasalishi edi. Aravaning ixtiro etilishi insoniyat tarixida ilk bor hayvonlar transport sifatida foydalanila boshladi. Bu esa oʻz navbatida savdo aloqalarini vujudga kelishiga zamin yaratgan. Bronza davrida maxsus hunarmandchilik ishlab chiqarish vujudga kelgan. Oʻrta Osiyoning turli viloyatlarida mutaxasis kulollar paydo boʻlgan. Mil.avv. 2-ming yillikda kulolchilik hunariga charx keng joriy etiladi.

Endilikda buning afzalligi kulollar ishini yanada tezlashtiribgina qolmay, sopol buyumlarning xilma-xil turlarini paydo boʻlishiga ham olib keldi. Bu davrga kelib dehqonchilik, chorvachilik, hunarmandchilik oʻzining yuksak choʻqqilariga erishdi. Hunarmandchilikning kulolchilik sohasidagi yutuqlari sezilarli darajada insoniyatni yashash tarzini oʻzgartira boshladi.

Endilikda odamlar oʻzlariga ovqat pishirishlari uchun qozonlarni qoʻlda yasay boshladilar. Sopol idishlarga naqshlar bilan ishlov berish, boʻyoqlardan foydalanish kishilarda madaniyat va did tushunchalarini uygʻota boshladi.

Arxeologik qazishmalar chog'ida bronza davriga oid, shu metalldan yasalgan ayollarning turli-tuman taqinchoqlari endilikda ular oʻzlarining tashqi koʻrinishiga ham e'tibor berayotganidan dalolat berardi. Bilamizki, bu davr hamma yerda hamma vaqtda bir xil kechgan emas. Xususan, Oʻrta Osiyoda ham. Janubiy Oʻzbekiston (Surxondaryo) oʻtroq aholining dastlabki markazlaridan biri hisoblanadi.

VOLUME 3 / ISSUE 3 / UIF:8.2 / MODERNSCIENCE.UZ

Ushbu viloyatda bronza davriga oid Sopollitepada toʻrtburchakli istehkom qazib ochildi. Istehkom ichida turar joylar, roʻzgʻor va xoʻjalik xonalari, hunarmandchilik ustaxonalarining qoldiqlari topildi. Arxeologiya sohasida ham Oʻrta Osiyoda topilgan koʻpgina hunarmandchilik namunalari bronzaning oʻz davrida nechogʻlik katta ahamiyatga ega ekanligidan dalolat beradi.

Hunarmandchilik yakka oʻzi rivojlanibgina qolmay u orqali savdo munosabatlari ham shakllandi. Mehnat taqsimotida dehqonchilikdan ajralib chiqqan hunarmandchilik xalqaro tovar almashishda sezilarli yutuqlarga erishdi.

Savdo-sotiqning rivojlanishiga nima sabab boʻldi?degan savol tugʻiladi. Bir tarzda rivojlanmayotgan insonlar guruhi va hududi boshqa hududlarda ancha hunarmandchilik sohasida ilgarilab ketgan odamlarning mehnat mahsuliga, zaruriy xomashyolarga boʻlgan ehtiyoj bu sohani rivojlanishiga turtki boʻldi. Bu ijobiy oʻzgarishlar ijtimoiy hayotga ham ta'sirini oʻtkazmay qolmadi.

Tengsizlik va mulkiy tabaqalanish kuchaydi. Aholining bir-biriga boʻlgan qarshiligi koʻpgina muammoli vaziyatlarni vujudga keltirdi. Biz koʻrib turgan bu omillar davlatchilik shakllanishida muhim oʻrin kasb etgan.

Tarix nazarida qaraydigan boʻlsak, bronzaning kashf etilishi, hududlarda keng tarqalishi, hunarmandchilik, dehqonchilik, savdo-sotiq munosabatlarida yangiliklar paydo boʻlishi insoniyatning ongi rivojlanishiga, aqliy faoliyati yanada oʻsishiga hamda turmush tarzining oʻzgarishida muhim ahamiyat kasb etgan. Ushbu davrda tasviriy san'at sohasiniolib qaraydigan boʻlsak, madaniyatning ibtidoiy davrda qay darajada rivojlanganligini, ularning tafakkuri oʻzgara boshlaganini koʻrishimiz mumkin. Ushbu davrda gʻor va toshlarda chizilgan hayvonlar: togʻ echkilari, kiyiklarni ovlash texnikasi, tabiiy hodisalarning topilganligi ibtidoiy odamlarda madaniyat tushunchasining asta-sekin rivojlanib borayotganligidan dalolat beradi.

Xullas, hozirgi kunga qadar toʻplangan ma'lumotlarga koʻra, bronzaning insoniyat tarixiga kirib kelishi, ongni rivojlantiribgina qolmay, butun turmush tarzida ham tub burilish yasay oldi, desak mubolagʻa boʻlmaydi. Xulosa qilib aytganda, metall ishlatishga oʻtilishi qadimgi davrning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini tezlashtirdi. Natijada Oʻrta Osiyo dasht va togʻ oldi hududlariga chorvaga ega boʻlgan oʻtroq aholining bir qismi koʻchib borib joylashdi

REFERENCES

- 1. Arxeologiya asoslari. Oʻqituvchi nashriyoti Toshkent. 1970, 73-bet Ibragimov. R. Z
- 2. A.Sagdullayev; Qadimgi Oʻrta Osiyo tarixi, Toshkent Universieti-2000, 27-bet
- 3. Toshpo'latova, S. (2024). ETHNOLINGUISTICS OF ETHNOLOGIES OF BUKHARA. *Modern Science and Research*, *3*(2), 1004–1011. Retrieved from https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/29523
- 4. Toshpo'latova, S. (2024). ETHNOLINGUISTICS. *Modern Science and Research*, *3*(2), 500–507. Retrieved from https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/29386
- 5. Toshpo'latova, S. (2024). RELIGIOUS ANTHROPOLOGY. *Modern Science and Research*, *3*(1), 504–510. Retrieved from https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/28281
- 6. Shakhnoza Shuhratovna, T. (2023). M. S. ANDREYEV'S WAY OF LIFE. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769), *1*(10), 655–659. Retrieved from https://grnjournal.us/index.php/STEM/article/view/2280

VOLUME 3 / ISSUE 3 / UIF:8.2 / MODERNSCIENCE.UZ

- 7. Shuhratovna, T. S. (2024). Linguistic Anthropology. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION*, *4*(3), 432–437. Retrieved from https://inovatus.es/index.php/ejine/article/view/2792
- 8. Toshpolatova Shakhnoza Shuhratovna. (2023). ETHNOLOGICAL ANALYSIS OF NATIONAL COSTUMES AND RITUALS OF TAJIKS IN THE WORKS OF M. S. ANDREYEV. *International Journal Of History And Political Sciences*, *3*(12), 42–47. https://doi.org/10.37547/ijhps/Volume03Issue12-08
- 9. Toshpo'latova S. (2023). M. S. ANDREYEV-SCIENTIFIC CAREER. *Modern Science and Research*, 2(12), 801–807. Retrieved from https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/27191
- 10. Sh.Sh.Toshpoʻlatova, & I.N.Naimov. (2023). M.S. ANDREYEV OʻRTA OSIYO XALQLARI ETNOGRAFIYASINING YIRIK OLIMI. *Innovations in Technology and Science Education*, 2(8), 1214–1222. Retrieved from https://humoscience.com/index.php/itse/article/view/698
- 11. Toshpulatova Shakhnoza Shuhratovna. (2023). ETYMOLOGY OF TAJIK MARRIAGE CEREMONY. *International Journal Of History And Political Sciences*, *3*(11), 17–23. https://doi.org/10.37547/ijhps/Volume03Issue11-05
- 12. Toshpoʻlatova S. S. (2023). TOJIKLAR MILLIY KIYIM-KECHAKLARI VA "BESHMORAK" MAROSIMINING ETNOLOGIK TAHLILI. *SCHOLAR*, *1*(28), 395–401. Retrieved from https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/5071
- 13. Naimov, I. & Toshpoʻlatova, S. . (2023). MARRIAGE CEREMONY OF TAJIKS IN THE WORK OF MIKHAIL STEPANOVICH ANDREYEV "TADJIKI DOLINI KHUF". *International Journal of Intellectual Cultural Heritage*, *3*(1), 12–16. Retrieved from https://ihm.iscience.uz/index.php/ijich/article/view/205
- 14. Toshpo'latova, S. (2023). ETHNOLOGICAL ANALYSIS OF CALENDRICAL CALCULATION AND LENGTH MEASUREMENTS OF KHUF VALLEY TAJIKS IN THE RESEARCHES OF M.S. ANDREYEV. *Modern Science and Research*, 2(10), 291–299. Retrieved from https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/25092
- 15. Toshpo'latova, S., & Ashurova, G. (2023). THE HISTORY AND DESCRIPTION OF THE WORK OF M. S. ANDREYEV "ARK BUKHARI". *Modern Science and Research*, 2(9), 404–409. Retrieved from https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/24229
- Toshpo'latova, S. . (2023). A STUDY OF THE WEDDING CEREMONY OF THE TAJIKS OF AFGHANISTAN. *Modern Science and Research*, 2(9), 84–89. Retrieved from https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/23903
- 17. Bobohusenov, A. & Ganiyev, H. (2024). ORIGIN PROBLEMS OF SAK ARCHAEOLOGICAL CULTURE OF CENTRAL ASIA. Modern Science and Research, 3(2), 641–645
- 18. Bobohusenov, A. (2024). THE RESULTS OF THE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH WORKS CARRIED OUT IN BACTRIA. Modern Science and Research, 3(2), 671–675. Retrieved from https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/30363
- 19. Ashurovich, B. A. (2024). Results of the Archaeological Research Works Carried Out in Bactria. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION*, 4(3), 113–119. Retrieved from https://www.inovatus.es/index.php/ejine/article/view/2686

VOLUME 3 / ISSUE 3 / UIF:8.2 / MODERNSCIENCE.UZ

- 20. Bobohusenov, A. (2024). HISTORICAL GEOGRAPHY OF BUKHARA OASIS. Modern Science and Research, 3(2), 634–640. Retrieved from https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/29429
- 21. Akmal, B. (2024). THE GREAT WALL OF THE EARLY MIDDLE AGES KANPIRAK WALL. Modern Science and Research, 3(1), 694–698. Retrieved from https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/28381
- 22. Bobohusenov Akmal. (2023). BUXORO VOHSINING ANTIK DAVRI SHISHA BUYUMLARI. *TADQIQOTLAR*, 25(2), 208–211. Retrieved from http://tadqiqotlar.uz/index.php/new/article/view/307
- 23. Bobohusenov Akmal Ashurovich. (2023). THE MATERIAL CULTURE OF THE TOMBS OF THE ANCIENT AND EARLY MEDIEVAL PERIOD. *International Journal Of History And Political Sciences*, *3*(11), 24–29. https://doi.org/10.37547/ijhps/Volume03Issue11-06
- 24. Bobohusenov Akmal. (2023). ANTIK VA ILK OʻRTA ASRLAR DAVRI MOZOR-QOʻRGʻONLARI MODDIY MADANIYATI . *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, *35*(3), 65–70. Retrieved from https://www.newjournal.org/index.php/01/article/view/10037
- 25. Bobohusenov Akmal. (2023). ANTIK VA ILK OʻRTA ASRLAR DAVRI MOZOR-QOʻRGʻONLARI MODDIY MADANIYATI . *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, *35*(3), 65–70. Retrieved from https://www.newjournal.org/index.php/01/article/view/10037
- 26. Tursunova, M., & Bobohusenov, A. (2023). QADIMGI VARAXSHA DEVORIY GANCH VA LOY BEZAKLARI. SCHOLAR, 1(28), 303–308. https://doi.org/10.5281/zenodo.10026873
- 27. Bobohusenov Akmal. (2023). BUXORO VOHSINING ANTIK DAVRI SHISHA BUYUMLARI. *TADQIQOTLAR*, 25(2), 208–211. Retrieved from http://tadqiqotlar.uz/index.php/new/article/view/307
- 28. Bobohusenov Akmal Ashurovich. (2023). VARAKHSHA MURAL GANCH AND CLAY PAINTINGS. *International Journal Of History And Political Sciences*, *3*(12), 48–53. https://doi.org/10.37547/ijhps/Volume03Issue12-09
- 29. Bobohusenov Akmal, & Naimov Ismat. (2023). BAQTRIYANING BRONZA DAVRI ARXEOLOGIYA YODGORLIKLARINING JOYLASHUVI VA MODDIY MADANIYATI. *Innovations in Technology and Science Education*, 2(8), 73–80. Retrieved from https://humoscience.com/index.php/itse/article/view/557
- 30. Bobohusenov A. (2023). BUXORO VOHASINING ANTIK DAVRI YODGORLIKLARI. *SCHOLAR*, *1*(28), 298–302. Retrieved from https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/5055
- 31. Bobohusenov Akmal. (2023). BUXORO VOHASI QOYATOSH SURATLARINING DAVRIY TASNIFI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 29(1), 142–146. Retrieved from https://newjournal.org/index.php/01/article/view/8667